

VARIA

Uniunea Europeană – proiecții și disfuncționalități (European Union – projections and functional problems)

Alexandru MAMINA

Abstract: *The article offers a synthetic perspective on European Union project, considering the initial perspectives in the spotlight of growing social discontent. Under this approach, we can notice several functional problems concerning fields like military power, gas trading, economical demand and even a certain diminishing level of democratic representation. The aim is only to observe reality, without making assumptions about the eventual political issues linked to those functional problems.*

Keywords: *European Union, Treaty of Maastricht, security policies, energy, consumption, democratic representation.*

La douăzeci și șapte de ani după Tratatul de la Maastricht, la doisprezece ani după cel de la Lisabona, care l-a modificat, putem considera că Uniunea Europeană are deja „o istorie” asimilabilă duratei unui regim politic din secolul al XX-lea. Prin urmare, poate să facă în mod justificat obiectul unei analize cu privire la profilul și dinamicile sale specifice, așa cum se desprind ele din realitatea certificabilă empiric, adică independent de speranțele sau aprehensiunile subiective inițiale, când Uniunea nu era decât un proiect. Nu

este însă mai puțin adevărat că o astfel de analiză implică inevitabil o evaluare în raport cu momentul inițial, pentru că pune promisiunile de început în perspectiva rezultatelor concrete de astăzi. Or, ce se constată la ora actuală? Se constată creșterea nemulțumirii populare la adresa birocrăției bruxelleze și a politicii de austeritate aplicată sub supervizarea Comisiei Europene; se constată multiplicarea conflictelor violente, după cele din Grecia, din 2011, acum și în centrul sistemului – în Franța, unde protestul „vestelor galbe” a

devenit endemic; se constată de asemenea proliferarea antiimigraționismului, ascensiunea partidelor suveraniste și chiar apariția unui curent ostil liberalismului oficial, curent asociat aproape invariabil cu numele lui Viktor Orban. În Vest, nemulțumirile masive și constante se înregistrează de fapt de la începutul anilor 2000, probabil cel mai evident din 2005, când proiectul de Constituție europeană a fost respins la referendumurile organizate în Franța și Olanda. Există, fără îndoială, și beneficiari ai Uniunii: afaceriști, mari bancheri ce acționează prin intermediul Băncilor centrale, salariați ai companiilor multinaționale, exponenți ai clasei mijlocii care accesează fondurile europene, sau chiar mulți oameni din categoriile paupere, cărora Uniunea le oferă șansa de a lucra în altă țară pentru un salariu mai bun. Situația nu apare așadar tranșată în nici o direcție, însă deficitul de încredere și criza de legitimitate caracterizează indiscutabil Uniunea Europeană în momentul de față. Cu ce perspective, nu discutăm aici. Nu facem decât să constatăm o situație și să-i căutăm câteva explicații, fără să cădem în eroarea tratării teziste, pe bază de recriminări ideologice. Aceia care se rezumă să blameze valul eurosceptic, să-l eticheteze drept extremist și să ceară sancțiuni politice sau diplomatice, nu fac decât să escamoteze faptele și ca urmare să falsifice concluziile. În loc să-i condamne pe eurosceptici, ar fi mai corect – analitic vorbind – să se întrebe de ce au devenit aceștia eurosceptici,

fiindcă în anii 1990 mulți dintre ei sprijineau încă proiectul Uniunii.

Construcția europeană a debutat într-un context mai degrabă optimist, în februarie 1992, la doi ani de la dispariția comunismului în răsăritul continentului și, mai important, la numai câteva săptămâni de la destrămarea Uniunii Sovietice, când a încetat să mai existe, pe lângă un factor de putere politico-militară, și contrapondera doctrinar-imaginară la sistemul capitalist. O contrapondere de altfel erodată în ultimele două decenii ale statului sovietic, pe fondul inferiorității sale tehnologice și al ineficienței economice în comparație cu Occidentul. În antiteză, Europa de vest figura ca exemplu de succes și ca deziderat de prosperitate și libertate pentru țările foste comuniste. Altfel spus, eșecul comunismului a avut ca rezultat într-un joc cu sumă fixă acreditarea morală și intelectuală a capitalismului și liberalismului, care păreau la un moment dat să întrunească o adeziune de proporții planetare¹. Trebuie să precizăm totuși că, la nivel declarativ, adică mai ales în *mass media* și universități, printre formatorii opiniei publice și manipulatorii capitalului simbolic, preferința se îndrepta în general către modelul anglo-saxon de capitalism, adică individualist, speculativ, favorabil liberului schimb, în detrimentul modelului germano-scandinavonipon, întemeiat pe negocierea intereselor în cadrul unor structuri profesionale, pe investițiile de durată, și totodată mai favorabil măsurilor protecționiste². Primului i se atribuiau

virtuțile dinamismului generator de progres material – clișeu inoculat în mentalul colectiv cu precădere de cinematografia americană –, în timp ce al doilea era asociat cu inerția birocratică și cheltuielile bugetare exagerate. În acel context discursiv a început să se afirme necesitatea reformării statului social, cunoscut și sub denumirea de „stat al bunăstării generale”, prin reformare subînțelegându-se privatizarea economiei, scăderea impozitelor în cazul marilor firme, adoptarea unor coduri ale muncii favorabile patronatului și restrângerea măsurilor asistențiale. Dintre politicienii care aveau să-și asume în mod exemplar acest program în țările fondatoare ale Uniunii Europene, îi amintim pe Tony Blair, Nicolas Sarkozy și Mariano Rajoy.

Este adevărat, niciodată orientarea europenistă nu a fost unanimă sau necondiționată. În Norvegia, Tratatul de la Maastricht a fost respins prin vot popular, în Danemarca a fost acceptat abia după renegocierea sa, iar în Franța nu a obținut la referendumul din 1992 decât o majoritate strânsă. Prevala totuși un sentiment de încredere în posibilitățile pozitive ale Uniunii Europene, amplificat pe fondul extinderii către est de locuitorii noilor state membre, pentru care aceasta părea să materializeze mult doritul binom prosperitate-libertate și să reprezinte într-un fel termenul dezvoltării istorice. În România, spre exemplu, tocmai deoarece o mare parte a populației a perceput întotdeauna favorabil Uniunea, referirile la Europa, europenism și în particular la

poziția Comisiei Europene au devenit argumente de autentificare a bunelor practici democratice, utilizate frecvent în disputele parlamentare și electorale. Rezultatul este că toate partidele se proclamă proeuropene și caută să fie confirmate ca atare de la Bruxelles, în paralel cu alinierea, sub aspectul politicii externe, la planurile strategice americane.

Încrederea originară s-a transpus în formulările optimiste din textul Tratatului de la Maastricht, în al cărui Preambul erau evocate laolaltă respectarea drepturilor persoanei, libertatea, democrația, asigurarea drepturilor sociale, așa cum erau definite în Carta socială europeană din 1961 și în Carta comunitară a drepturilor sociale fundamentale ale lucrătorilor din 1989, creșterea economică echilibrată, stabilitatea prețurilor și ocuparea deplină a forței de muncă. Fie și la o privire superficială, aceste obiective apar nu o dată incompatibile sau numai relativ compatibile. Stabilitatea prețurilor, de pildă, care presupune reducerea deficitului bugetar și plafonarea salariilor, este contradictorie pe termen mediu cu protecția socială. Dar tocmai optimismul nerealist ni se pare semnificativ, întrucât liderii politici nu ar fi recurs la astfel de formulări cu încărcătură aspirațională dacă nu ar fi știut că publicul rezonează cu ele. După sfârșitul „războiului rece”, în entuziasmul regăsirii celor două părți până atunci adverse ale continentului, a existat un impuls autentic în favoarea integrării instituționale pan-europene, care tocmai în virtutea

caracterului suprastatal părea să materializeze doctrina universalistă a drepturilor omului. Desigur că ideea nu era nouă, după cum nu era nouă nici premisa transferului de suveranitate. În concluziile comisiei care a definitivat, în 1976, Raportul adresat Clubului de la Roma, se preconizase deja o reinterpretare a conceptului de suveranitate într-o accepțiune funcțională, mai precis ca participare la adoptarea deciziilor și control social, în locul vechii accepțiuni teritoriale³. Atunci transferul era gândit numai pentru sectoarele sau activitățile în care deciziile unui stat puteau să aibă consecințe, de obicei nedorite, asupra altor state (poluarea industrială, deversarea deșeurilor, experimentele nucleare etc.). La începutul anilor 1990 sensul atribuit integrării s-a lărgit însă, alocându-i-se, pe lângă funcția cooperării economice, și o rațiune politico-morală, de preservare a drepturilor individuale și a democrației⁴.

Tot despre o înțelegere mai amplă, dar în registrul pragmatic, a fost vorba și în cazul politicianilor, pentru care Uniunea Europeană trebuia să alcătuiască o Piață Comună cu atribuții extinse în domeniul politic și în cel militar, așadar o entitate în stare să promoveze interesele geopolitice europene în competiția cu Statele Unite ale Americii și Rusia, cărora li s-a adăugat ulterior China. Acestei dorințe de acțiune concertată i-a corespuns înființarea postului de Înalt Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate, care avea printre atribuții exact promovarea punctului de vedere comun la

reuniunile Consiliului European, adică în fața șefilor de stat și de guvern din fiecare țară. În fond, obiectivul era ca Uniunea Europeană să-și accentueze prezența și influența pe scena internațională, devenind ceea ce Bruno Le Maire, actualul ministru francez al Economiei și Finanțelor, avea să desemneze într-o carte cu termenul de „imperiu”: o putere hegemonică și voluntaristă.

Așteptările optimiste sunt, dacă nu infirmate, cel puțin repuse în discuție de criza actuală, care privește pe de o parte consensul social în jurul instituțiilor comunitare, pe de altă parte capacitatea Uniunii Europene de a gestiona în mod unitar anumite probleme politice, economice, bugetare și de securitate. Europeanii preferă să vorbească fie despre o tentativă de subversiune „populistă”, fie numai despre o „criză de creștere”, deși, la circa un sfert de secol de la constituire, la cincisprezece ani de la cea mai importantă primire de noi membri (în 2004), ar fi fost de așteptat ca Uniunea să fi depășit până acum perioada sa de creștere. Euroscepticii, în schimb, apreciază că asistăm la o criză de sistem, sau în cel mai bun caz la erodarea din considerente conjuncturale multiple a proiectului promițător lansat în 1992. Ne ferim să avansăm soluții de rezolvare a crizei, ori să emitem ipoteze în legătură cu viitorul Uniunii Europene. Ar trebui să intrăm pe terenul opțiunilor politice subiective. Din perspectivă analitică nu putem să eludăm totuși existența unor slăbiciuni structurale, de natură să pericliteze funcționarea ansam-

blului. Identificarea lor nu echivalează cu o declarație de principii contra Uniunii, ci înseamnă pur și simplu să luăm act de realitate. Mai departe, urmează ca fiecare să se raporteze la această realitate potrivit motivațiilor și intențiilor sale.

Prima slăbiciune constă în faptul că Uniunea Europeană, ca entitate distinctă, nu este capabilă să-și asigure securitatea militară, depinzând sub acest aspect de protecția Statelor Unite ale Americii în cadrul Alianței nord-atlantice. Cauzele sunt evidente: ea nu dispune nici de forța numerică a Rusiei, aptă să acopere în adâncime teritoriul eurasiatic, nici de portavioanele și mai ales de bazele navale americane, care supraveghează circuitele comerciale și punctele strategice ale planetei. Cu alte cuvinte, Uniunii Europene îi lipsește principalul atribut al unei puteri hegemonice, și anume capacitatea de a proteja spațiul pe care se presupune că-l controlează. Ca urmare, cu excepția unei prezențe franceze nesemnificative în sudul Libanului și în Mali, care oricum nu angajează Uniunea Europeană în integralitatea ei, aceasta din urmă este exclusă practic din jocul geopolitic mondial. Ajunge să remarcăm irelevanța poziției sale în conflictul sirian, atât în ceea ce privește desfășurarea operațiilor militare, cât și soluționarea politică a crizei. În plus, dependența față de protecția militară americană, observabilă mai ales în cazul țărilor din partea de est a Uniunii, le determină pe acestea să urmeze în deciziile de politică internațională

punctul de vedere al Statelor Unite, periclitând pe termen mediu și lung posibilitatea unei acțiuni externe concertate. Incongruența s-a putut constata clar în 2003, atunci când mai multe țări au susținut intervenția americană din Irak în opoziție Franța și Germania, sau mai recent, în contextul în care Ungaria, Cehia și România au blocat adoptarea unei declarații comune de condamnare a deciziei Statelor Unite de a-și muta ambasada la Ierusalim.

A doua slăbiciune a construcției comunitare privește accesul la resursele naturale, sau mai bine zis problema energetică. Se știe, în ziua de azi producția industrială și consumul populației din Uniunea Europeană sunt condiționate fundamental de importul gazului rusesc, ceea ce-i face pe unii să vehiculeze retorica dramatică a „șantajului”. O retorică desigur exagerată, fiindcă așa cum Uniunea are nevoie de gazul rusesc, Rusia are nevoie la rândul ei de banii europeni primiți în schimbul gazului. Drept dovadă, statele europene adoptă sancțiuni economice împotriva acesteia fără teama că livrările vor fi sistate. În materie de politică energetică disfuncționalitatea rezidă așadar nu atât în posibilitatea asigurării necesarului, cât în modul de gestionare a relației comerciale, în sensul că țările membre ale Uniunii, preocupate să obțină un preț cât mai bun, preferă să negocieze direct cu Rusia, nu prin intermediul Comisiei Europene. Rațiunile variază de la cele geografice și investiționale, caracteristice îndeosebi Germaniei, până la o

anumită afinitate politică și diplomatică, recognoscibilă în cazul Italiei după venirea la putere a guvernului suveranist alcătuit de formațiunile Cinci Stele și Liga. Încă și mai puțin sunt dispuse țările europene să finanțeze proiecte comune cum a fost Nabucco, atâta vreme cât este sigur că Rusia, din considerente strategice, nu acceptă să pompeze gaz prin conductele respective.

Dacă primele două slăbiciuni se referă la exprimările externe ale Uniunii Europene, adică la neajunsurile sale ca ansamblu în materie geopolitică, cea de-a treia corespunde unei coordonate interne cu implicații asupra vieții cotidiene, și anume tendința de restrângere a cererii pe fondul conjugării unor evoluții de semn contrar. Acestea sunt scăderea demografică și în special scăderea ponderii populației active în societate, respectiv creșterea sau cel puțin rămânerea șomajului la o cotă destul de ridicată. Scăderea demografică este sesizabilă de mai multe decenii, cu diferențe de la țară la țară. Dacă în anii 1950 indicatorul de fecunditate se situa în general la 2,1 copii pe femeie, către 1990 s-a apropiat de 1,8, iar în unele situații de 1,4 și chiar 1,2, așadar de pragul minim necesar pentru reproducerea generațiilor⁵. Pe cale de consecință s-a redus și ponderea segmentului activ, adică al persoanelor care plătesc impozite și asigurări, împrejurare susceptibilă să amenințe, printre altele, stabilitatea fondurilor de pensii. Creșterea șomajului datează mai ales din anii 1980, fiind corelativă demantelării

„statelor bunăstării”. Tendința de restrângerea a cererii, sau altfel spus a pieței interne, generează efecte negative în trei direcții. În primul rând, întrucât limitează consumul și deci posibilitatea desfacerii mărfurilor, împiedică sau îngreunează relansarea producției. În al doilea rând, accentuează nevoia de bușeele externe, ceea ce riscă să transforme interdependența economică în dependență pur și simplu, expunând producția internă stimulilor crizogeni din afară. A fost cazul recesiunii începută în 2008, când exporturile europene au avut de suferit ca urmare a prăbușirii pieței americane. În al treilea rând, pentru a reduce costurile și a face produsele vandabile, marile firme sunt tentate să delocalizeze activitățile în țări cu forță de muncă ieftină, ceea ce conduce din nou la creșterea șomajului, la contracția accentuată a pieței și, nu în ultimul rând, la o presiune sporită pe bugetele alocate asistenței sociale.

Reducerea cererii nu survine în mod întâmplător, ci este inerentă concepției generale care prezidează construcția europeană, concentrată pe stabilitatea monetară, deflație și disciplina financiară – de fapt un alt nume pentru austeritate. (Amintim așa-zisa regulă de aur a deficitului bugetar, conform căreia în principiu acesta nu ar trebui să depășească în nici o țară 3%). Din acest unghi, proiectul european pare să-și contrazică promisiunile inițiale în legătură cu realizarea unei creșteri economice echilibrate și cu asigurarea drepturilor sociale, favorizând impresia că este un

proiect în serviciul băncilor și nu al oamenilor obișnuiți. Cu atât mai mult cu cât înregistrează neconcordanțe inclusiv în raport cu normele reprezentativității democratice, după cum reiese de pildă din textul Tratatului privind stabilitatea, coordonarea și guvernarea, elaborat în 2012, care scoate finalmente atributul suveran al exercițiului bugetar de sub autoritatea parlamentelor, punându-l sub controlul Comisiei Europene și al Curții de Justiție a Uniunii Europene, așadar sub controlul unor decidenți care nu au fost aleși prin vot popular și care nu răspund în fața cetățenilor din țările respective.

Observațiile noastre echivalează aproape cu o descriere. Ele nu ocultează disfuncționalitățile inerente construcției europene actuale, dar nici nu conduc obligatoriu la concluzia că

trebuie renunțat la însăși ideea cooperării. În definitiv, există exemplul Pieței Comune, care a contribuit nu numai la progresul economic al Occidentului, dar și la menținerea păcii pe continent. Condițiile consensului social în jurul oricărei formule rămân însă aceleași: îmbunătățirea nivelului de trai și corespondența dintre ceea ce se cheamă agenda conducătorilor și așteptările populației. Transpusă în termeni politici și guvernamentali, constatarea ne indică de asemenea coordonatele structurale în care se va desfășura conflictul public mai departe, adică pe axa monetarism *versus* creșterea consumului, respectiv birocratism și tehnocrație *versus* mobilizare civică.

Note

¹ Aproape că nu mai este nevoie să amintim interpretarea celebră despre un așa-zis sfârșit al istoriei, înțeles ca stingere a conflictelor odată cu reunita umanității în jurul valorilor democrației liberale. Francis Fukuyama, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, Paideia, București, 1994.

² O comparație între cele două, numite capitalism bursier și capitalism bancar, se găsește în lucrarea lui Michel Albert, *Capitalism contra capitalism*, Humanitas, București, 1994.

³ Jan Tinbergen (coordonator), *Restructurarea ordinii internaționale. Raport către Clubul de la Roma*, Editura Politică, București, 1978, p. 165.

⁴ A se vedea și Ralf Dahrendorf, *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 235.

⁵ Emmanuel Todd, *L'illusion économique. Essai sur la stagnation des sociétés développées*, Gallimard, Paris, 1998, pp. 202-203.

Bibliografie

ALBERT Michel, *Capitalism contra capitalism*, București, Humanitas, 1994.

DHARENDORF Ralf, *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății*, Editura Humanitas, București, 1996.

FUKUYAMA, Francis, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, Paideia, București, 1994.

TINBERGEN, Jan (coordonator), *Restructurarea ordinii internaționale. Raport către Clubul de la Roma*, Editura Politică, București, 1978.

TODD, Emmanuel, *L'illusion économique. Essai sur la stagnation des sociétés développées*, Gallimard, Paris, 1998.